

دانشگاه پیام نور
واحد دلیجان
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
پایان نامه جهت اخذ مدرک کارشناسی ارشد M.A
رشته: فقه و مبانی حقوق اسلامی
عنوان:

بررسی حقوق و تکالیف پناهندگی در فقه اسلامی و قوانین بین المللی

استاد راهنما:
دکتر داوود محمدیانی

نگارش:
مریم محمدی

زمستان
۱۴۰۰

تاریخ :

شماره :

پیوست :

صور تجلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

خانم مریم محمدی

گرایش: فقه ومبانی حقوق اسلامی

دانشجوی رشته : الهیات ومعارف اسلامی

به شماره دانشجویی: ۹۸۰۲۲۱۱۳۳

تحت عنوان: بررسی حقوق وتکالیف پناهندگی در فقه اسلامی وقوانین بین المللی

جلسه دفاع پایان نامه کارشناسی ارشد نامبرده با حضور هیات داوران در مورخ ۲۰/۰۴/۱۴۰۱ ساعت ۱۰ در محل مرکز دلیجان برگزار و پس از ارزیابی پایان نامه مذکور به شرح زیر ارزیابی گردید.

نمره نهایی	نمره دفاع	
۱۷	۱۷	به عدد
هفده و نیم	هفده	به حروف

امضا	محل خدمت	مرتبه دانشگاهی	نام و نام خانوادگی	هیات داوران
	پیام نور مرکز غرق آباد	استادیار	داود محمدیانی	استاد راهنما
	پیام نور مرکز فرهاان	استادیار	مسعود خدیمی	استاد مشاور
	پیام نور مرکز اران ویدگل	استادیار	حمیدرضا حاجی زاده	استاد داور
	پیام نور مرکز دلیجان	مسول تحصیلات تکمیلی	مرتضی صابری	نماینده تحصیلات تکمیلی

نمره نامبرده بر اساس بخشنامه ها و دستورالعمل های مربوط به دستاوردهای پژوهشی مستخرج محاسبه و در تاریخ نهایی شده است.

مهر و امضای رییس مرکز دلیجان

نام و امضای کارشناس پژوهشی مرکز دلیجان

- * نمره دستاورد پژوهشی برابر دستورالعمل مربوط به مهلت مقرر پس از دفاع تعیین شده و توسط کارشناس پژوهشی محاسبه و نمره نهایی اعلام می گردد.
- * مهر و امضای رییس مرکز حداقل در یک نسخه جهت امور فارغ التحصیلی و بازگزاری در گزارش ۱۷۰۰ سامانه گلستان الزامی است.
- * دانشجو می تواند حداکثر ۱۲ ماه پس از تاریخ دفاع با ارایه مستندات نسبت به اخذ نمره دستاوردهای پژوهشی اقدام نماید.

تعهد نامه اصالت رساله/پایان نامه

اینجانب مریم محمدی دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد در رشته فقه و مبانی حقوق که در تاریخ ۱۴۰۱/۴/۲۰ از پایان نامه خود تحت عنوان بررسی حقوق و تکالیف پناهندگی در فقه اسلامی و قوانین بین المللی با کسب نمره ۱۷ دفاع نموده ام، بدینوسیله متعهد میشوم.

۱) این رساله/پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستورد های علمی و پژوهش دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله ...) استفاده نموده ام مطابق ضوابط و رویه موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست مربوط ذکر و درج کرده ام.

۲) این رساله/پایان نامه قبلاً برای هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه ها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳) چنانچه بعد از فراغت از تحصیل قصد استفاده و هر گونه بهره برداری اعم از چاپ مقاله، کتاب، ثبت اختراع و از این پایان نامه /رساله را داشته باشم، با ذکر نام استادان راهنما و مشاور و درج نام دانشگاه پیام نور اقدام خواهم کرد.

۴) چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب حقوقی ناشی از آن را میپذیرم و همچنین دانشگاه پیام نور مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار کند و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام ادعایی نخواهم داشت.

مریم محمدی

۱۴۰۱/۴/۲۰

تقديم به:

سه اسطوره زندگيم،
پدرم و مادرم و
همسرم كه با صبر
و استقامت خود،
همواره سنگ صبور
زندگيم بوده‌اند

سپاسگزاری:

سپاس و ستایش خدای را که با آفرینش انسان و اعطاء نعمت علم و دانش بر ما منت نهاد و با درود و سلام بر خاتم انبیاء والآخرین معلم جامعه بشریت است در اولین فرمان و ماموریتش از جانب حق تعالی مأمور به خواندن گشت. و با سلام تحیات خاصه بر خاندان عصمت و طهارت که جامعه بشری را با تعالیم خدای سبحان سامان بخشیده و شخصیت انسانی را با آداب و آئین‌های الهی آراستند و درود بر امناء الهی و وارثان انبیاء، عالمان با فضیلت مکتب حقه تشیع که در هر عصر و زمانی حجتی بودند که با سرمایه‌گذاری جان و با قدرت قلم و بیان از حریم مکتب دفاع و حراست نمودند و در عصر ما آن عزیز و محبوب قلوب مومنین رهبر کبیر انقلاب اسلامی حضرت آیت‌الله العظمی امام خمینی (ره) روشنگری که همگان را از خواب غفلت بیدار کرده و با اوج رسانید و ما پژمردگان را طراوت بخشید. خداوندا ما را به ادامه راهش ثابت قدم بدار. انجام پژوهش حاضر نویددهنده پایان بخشی از دوره تحصیلی‌ام می‌باشد، مدیون و مرهون تلاش‌های اساتید نیکو سیرتم می‌باشد که خدایشان جزای خیر دهد. استاد ارجمند جناب آقای دکتر فاطمه اناری دخت، راهنمایی این پژوهش را با دقت و همت تمام پذیرفتند. خداوند روز به روز در کسب عزت در نزد حق به ایشان توفیق دهد.

فهرست

۱۱	کلیات تحقیق
۱۱	مقدمه
۱۱	بیان مساله
۱۳	اهمیت و ضرورت تحقیق
۱۳	سابقه و پیشینه تحقیق
۱۵	اهداف تحقیق
۱۶	فرضیه ها تحقیق
۱۶	سوالات تحقیق
۱۷	روش انجام تحقیق
۱۸	فصل اول: مبانی نظری پناهندگی
۱۹	۱-۱. مقدمه
۱۹	۲- تاریخچه
۲۰	۱-۲-۱. سیر پناهندگی و پناجویی در دوران قبل از جامعه ملل
۲۱	۱-۲-۲. سیر پناهندگی و پناجویی در دوران جامعه ملل
۲۴	۱-۲-۳. سیر پناهندگی و پناجویی در دوران سازمان ملل متحد
۲۶	۱-۳-۱. تبیین واژه پناهند
۲۷	۱-۳-۱. ترس موجه
۳۰	۱-۳-۲. فقدان حمایت دولت متبوع
۳۰	۴- دلایل پناهندگی:
۳۳	۱-۴-۱. تمایز پناهنده و پناهجو
۳۵	۱-۵. نتیجه گیری:
۳۶	فصل دوم: مفاهیم پناهندگی از منظر فقه اسلام
۳۷	۱-۲. مقدمه
۴۰	۲-۲. انواع پناهندگی:
۴۲	۲-۳. منابع حقوق پناهندگی در اسلام:
۷۳	۲-۴. پناهندگی و اصول مشروعیت آن در فقه
۷۳	۲-۴-۱. کرامت انسانی
۷۵	۲-۴-۲. تعامل بشر دوستانه و عادلانه:

۳-۴-۲. حمایت از ستمدیدگان و مستضعفین.....	۸۱
۴-۴-۲. تاکید بر رفتار شایسته و خدا پسندانه.....	۸۲
۵-۴-۲. احترام حریم خصوصی پناهنده:.....	۸۴
۶-۴-۲. محترم شمردن دین و مقدسات پناهنده.....	۸۵
۵-۲. همبستگی فرا مرزی مسلمانان.....	۸۶
۱-۵-۲. پایبندی به تعهدات دوجانبه (بین دولت پذیرنده و پناهنده).....	۸۷
۲-۵-۲. مهاجرت.....	۹۰
۳-۵-۲. التزام پناهنده به رعایت مقررات کشور پذیرنده.....	۹۲
۶-۲. ماهیت حقوقی پناهندگان در اسلام.....	۹۴
۷-۲. شرایط قرارداد پناهندگی در اسلام.....	۹۶
۸-۲. وضعیت حقوقی پناهندگان در اسلام.....	۹۷
۱-۸-۲. حقوق عمومی پناهندگان در اسلام.....	۹۷
۲-۸-۲. حقوق اقتصادی و اجتماعی پناهندگان در اسلام.....	۹۹
۳-۸-۲. امنیت قضایی پناهندگان در اسلام.....	۱۰۱
۴-۸-۲. معافیت و تکالیف پناهندگان در اسلام.....	۱۰۲
۹-۲. پناهندگی و اصول مشروعیت آن در فقه.....	۱۰۳
فصل سوم: مفاهیم پناهندگی از منظر حقوق بین الملل.....	۱۲۳
۱-۳. تعریف پناهندگی در حقوق بین الملل.....	۱۲۴
۲-۳. سنت پناهندگی و حمایت از پناهنده در حقوق بین الملل.....	۱۲۷
۳-۳. وضعیت پناهندگان در پرتو حقوق بین الملل.....	۱۲۹
۱-۳-۳. کنوانسیون ۱۹۵۱ ژنو در مورد وضعیت پناهندگان و پروتکل ۱۹۶۷/۱۲۹.....	۱۹۶۷/۱۲۹
۲-۳-۳. اساسنامه اداره کمیسریای عالی ملل متحد در امور پناهندگان.....	۱۳۰
۳-۳-۳. اعلامیه پناهندگی سرزمینی ۱۹۶۷.....	۱۳۱
۴-۳-۳. قطعنامه های مجمع عمومی سازمان ملل متحد.....	۱۳۱
۵-۳-۳. مصوبات کمیته اجرایی کمیسریای عالی ملل متحد برای پناهندگان.....	۱۳۲

۱۳۳.....	۶-۳-۳. آفریقا
۱۳۴.....	۷-۳-۳. اتحادیه اروپا
۱۳۵.....	۴-۳. قوانین حمایتی پناهندگان از منظر حقوق بین المل
۱۳۵.....	۱-۴-۳. قواعد حمایتی پناهندگان در کنوانسیون ۱۹۵۱
۱۳۹.....	۲-۴-۳. قواعد حمایتی پناهندگان در کمیسریای عالی پناهندگان
۱۴۰.....	۳-۴-۳. تعهدات کشورها در قبال پناهندگی
۱۴۱.....	۴-۴-۳. موضع کشورها در قبال پناهندگی
۱۴۴.....	۳-۴-۵. تعهدات بین المللی کشورها به حق پناهندگی
۱۴۶.....	۱-۵-۳. اعطای پناهندگی و شرایط ورود غیرقانونی و اخراج پناهندگان
۱۴۶.....	۲-۵-۳. ورود غیرقانونی و اخراج پناهندگان
۱۴۸.....	۳-۵-۳. نحوه اعطای پناهندگی و صدور سند مسافرتی
۱۴۹.....	۴-۵-۳. تحولات و اقدامات پیشگیرانه
۱۵۱.....	۶-۳. تحولات و پیشرفتهای حقوقی مربوط به پناهندگان
۱۵۲.....	۱-۶-۳. طرح اقدامات پیشگیرانه در مجمع عمومی
۱۵۴.....	۲-۶-۳. اهداف اعمال حق شرط پناهندگی و اسناد حاوی استثنا
۱۵۵.....	۷-۳. شروط کشورها به حق پناهندگی
۱۵۹.....	۱-۷-۳. حق شرط و بررسی اسناد حاوی استثنا
۱۶۴.....	۸-۳. مرور شرط پناهندگی در برخی کشورها
۱۶۹.....	۴- نتیجه‌گیری
۱۷۴.....	منابع

این تحقیق به تعریف پناهندگی، حکم، کنترل و برخی از آثار آن در فقه اسلامی و حقوق بین‌الملل می‌پردازد تا با بیانی مقدم بر حقوق اسلامی، مهمترین ویژگی‌های حقوق بین‌الملل در این موضوع را روشن کند. در توجه به این نیاز بشر طی قرون متمادی از طریق متون شرعی و احکام دانشکده و فقه. و پناهندگی در حقوق بین‌الملل. عبارت است از: حمایتی که توسط یک دولت به فردی اعطا می‌شود که در صورت احراز شرایط خاص، درخواست این حمایت را کرده است. محققین حقوق بین‌الملل تصمیم گرفته‌اند که پناهندگی حقی است که توسط قوانین بین‌المللی تضمین شده است. او تأکید کرد و از آن دفاع کرد و در حقوق بین‌الملل حمایت از پناهندگان بر اساس کنوانسیون ۱۹۵۱ و پروتکل ۱۹۶۷ بر عهده کشورهاست. بر این باورند که حق حمایت از پناهندگان برای همه دولت‌ها الزام‌آور است، حتی اگر طرف معاهدات بین‌المللی که آن را تأیید کرده‌اند نباشند. در مورد فقه اسلامی: اعطای حق پناهندگی به غیر مسلمان محدود به این نیست. فقط دولت است، اما این حق مسلم رئیس دولت، معاونان او و افراد مسلمان است که توسط مردان یا زنان مأمور شده است. حقوق بین‌الملل بر لزوم احراز شرایط و ضوابط وضعیت متقاضی ایمنی و حق پناهندگی با فقه اسلامی موافق است، به‌طوری که عدم تعادل برخی از این شرایط وی را از اعطای آن حق باز می‌دارد. فقه اسلامی و حقوق بین‌الملل نیز متفق القول است که بازگشت پناهنده به اراده خود به کشوری که وی را برای اقامت در آنجا رها کرده است، موجب سلب وضعیت پناهندگی می‌شود تا از عواقب آن برخوردار نباشد، مگر اینکه فقه اسلامی بیان می‌کند. که رفع امنیت تنها در حق پناهنده است، بدون پول او یا خانواده‌اش، تا زمانی که در خانه اسلام باشند. از جمله آثار پناهندگی، تابعیت کشور پناهنده است، اصل اساسی این است که تابعیت مسلمان با تابعیت کشور غیر مسلمان حرام است، زیرا شرعاً به استثنای موارد ممنوع است. ضرورت و نیاز فوری که دستیابی به برخی از منافع مشروع به آن بستگی دارد. در حقوق بین‌الملل پناهندگی عمدتاً در قالب توصیه‌ای بوده و از ضمانت اجرای قوی همراه با سازکار بین‌المللی برخوردار نیست. حقوق و تکالیف پناهندگان در اسلام و حقوق بین‌الملل کم و بیش مشابه یکدیگر است و چون امان عقد می‌باشد، دولت اسلامی می‌تواند سایر شرایط و حقوق پناهندگان را چنانچه خلاف شرع و مصلحت نباشد به عنوان شرط ضمن عقد بپذیرد. این مقاله با استفاده از روش تحلیلی به بررسی تطبیقی حقوق پناهندگان با توجه به منابع اسلامی و حقوق بین‌الملل می‌پردازد.

پناهندگی، حقوق بین‌الملل، قواعد حمایتی، اسلام، وضعیت حقوقی.

کلیات تحقیق

مقدمه

یکی از غرایز بشر، تلاش برای زنده ماندن و حفظ جان می‌باشد. پس از تشکیل اجتماعات اولیه بشری، ترس از حیوانات درنده به ترس از انسان‌های دیگر و هم‌نوعان تبدیل شد. و مالکیت زمین، حیوانات اهلی، ابزار و غذا انگیزه درگیری انسان‌ها گردید و افراد قوی‌تر ضمن غلبه بر افراد ضعیف، دارایی آن‌ها را از مالکیت آن‌ها خارج ساخته و حتی قصد از بین بردن افراد ضعیف را می‌نماید و در نتیجه منجر به گریختن افراد ضعیف‌تر می‌گردد. با شکل‌گیری و رشد حکومت‌ها و کشورها، نحوه پناه‌بردن انسان‌ها نیز تغییر یافت و مخالفان حکومت‌ها برای حفظ جان خود به کشور‌های دیگر پناهنده می‌شوند. انگیزه‌های پناهندگی، ترکیبی از انگیزه‌های اقتصادی، مذهبی و سیاسی بود (اسمعیلی، ۱۳۹۶: ۱۲). در طول تاریخ همواره در اثر جنگ‌ها، اشغال، خشونت و دیگر اشکال آزار انسان، انسان متأثر از این موارد، سعی در ترک خانه، کاشانه و کشور خود داشته و در تلاش برای رساندن خود به مناطق امن می‌باشد. معضل پناهندگی مساله‌ای رایج در روابط سیاسی و اجتماعی ملل است و در تمام اعصار وجود داشته است. قرن حاضر به دلیل جنگ و آشوب‌های منطقه‌ای به اوج خود رسیده است. لذا، پناهندگی، قطع نظر از چگونگی و کیفیت آن موردقبول تامل ملل جهان در تمام دوران بوده است و پناهندگی در حقوق بین‌الملل مورد نکوهش و یا تقبیح قرار نگرفته است (ولی پور، ۱۳۹۶: ۳۸).

بیان مساله

زمانی که انسان‌ها نتوانستند بر خطرات موجود در محیط اولیه زندگی خود غلبه کنند، یکی از گزینه‌هایی که پیش‌رو داشتند فرار از خطرات بود. با به وجود آمدن مرزهای

بین‌المللی، گریختن از دولت متبوع به علت ترس و ورود به دولت دیگر، صورت جدیدی به خود گرفت و اختیار پذیرفتن یا رد کردن ایشان منحصر به تصمیم دولت پذیرنده شد (وزیری و حمیسی، ۱۳۸۷: ۴۲).

مصائب و مشکلات فراونی که این افراد با آن مواجه بوده‌اند، باعث گردید تا از همان زمان تأسیس جامعه‌ی ملل و با تلاش برخی نهادهای بشردوستانه، موضوع حمایت بین‌المللی از افراد پناهنده و پناهجو در دستور کار جامعه‌ی بین‌المللی و نهادهای مرتبط با این قضیه از جمله، جامعه‌ی ملل قرار گیرد. نتیجه‌ی این اقدامات، منجر به تصویب "کنوانسیون ژنو ۱۹۵۱ در مورد وضعیت پناهندگان" و تأسیس نهاد "کمیساریای عالی ملل متحد در امور پناهندگان" برای حمایت بین‌المللی از افراد مذکور گردید (قدیری و کاظمی فروشانی، ۱۳۹۷: ۱۲۴). تحولات پس از تدوین سند فوق در جهان، باعث پیدایش گروه‌های جدیدی از افراد آواره شد که علی‌رغم نیاز شدید به برخورداری از کمک‌ها و حمایت بین‌المللی به دلیل محدودیت‌هایی که در کنوانسیون ۱۹۵۱ و اساسنامه‌ی کمیساریای عالی ملل متحد در امور پناهندگان، وجود داشت نمی‌توانستند مشمول ترتیبات این اسناد قرار گیرند. این موضوع باعث گردید تا مجمع عمومی سازمان ملل متحد، با صدور قطعنامه‌های مختلف، دامنه‌ی اختیارات کمیساریای عالی را برای حمایت از این افراد و گروه‌های جدید گسترش دهد و با تهیه‌ی پروتکلی در سال ۱۹۶۷، برخی محدودیت‌های کنوانسیون ۱۹۵۱ را رفع نماید (همان). یکی از عمده‌ی مسایلی که در حقوق بین‌المللی مطرح بوده و اهمیت آن بیش از پیش در تاریخ زندگی جوامع گوناگون افزوده می‌گردد پدیده پناهندگی و مهاجرت می‌باشد که امروزه نیز با قدرت گرفتن گروهک‌های تروریستی به ویژه در مناطق عمده خاورمیانه و به تبع آن موجب گسترش اوارگان و مهاجرت به کشورهای بیگانه می‌گردد باعث گردیده است که گفتمان وضعیت حقوق سیاسی مهاجرین و پناهندگان در محافل حقوقی و نهادهای بین‌المللی بیش از پیش رونق گیرد در حقوق کشورهای جهان سخن گفتن از وضعیت حقوق سیاسی مهاجرین و پناهندگان تابع اصل رفتار متقابل است و بنابه عبارتی کشور پذیرنده مهاجرین و پناهندگان به همان شیوه با این اتباع کشور بیگانه برخورد خواهد نمود که دولت متبوع این مهاجران و پناهندگان با اتباع دولت پیرنده مهاجرین و پناهندگان برخورد می‌نماید (بیگ زاده و افشاری، ۱۳۹۰: ۲۱۴).

اصل پناهندگی در فقه اسلامی نیز مورد قبول است که فقها از آن به عنوان "استجاره و امان" یاد می‌کنند. برخورد اسلام با مساله پناهندگی اساساً شباهتی با برخورد کشورهای غیر اسلامی ندارد و قواعد خاص خود را دارا می‌باشد بعنوان مثال پس از

پیمان امان، حکومت اسلامی حق نقض پیمان را ندارد در حالی که در سایر کشورهای غیر اسلامی تا زمانی که پناهندگان مطابق منافع کشور میزبان هستند پناهندگی به رسمیت شناخته شده و پس از آن در هر زمان امکان نقض پناهندگی و یا کشتن پناهنده وجود داشته است. (کریمی، ۱۳۸۹: ۴۹). پناهندگی در فقه اسلام از جنبه‌های مختلف، تقسیماتی دارد و این مسئله بیانگر اهمیت دادن اسلام به مسئله پناهدادن بی‌پناهان و صلح و آرامش جامعه انسانی است (حرعاملی، ۱۴۰۳: ۲۱۲).

پناهندگی عقدی است که به موجب آن یکسری مسئولیت‌هایی بر طرفین عقد بار خواهد شد که به موجب این عقد، طرفین مکلف خواهند شد به تعهدات متقابل خود عمل کنند و به حقوق یکدیگر احترام بگذارند (حلی، ۱۴۱۰: ۲۱۵). در عقد پناهندگی به موجب مسئولیت‌ها و تعهداتی که برای پناهنده یا پناهندگان و دولت پناهنده پذیر ایجاد می‌شود، هریک از ایشان موظف هستند تعهدات خود را نسبت به دیگری اجرا کنند (زحیلی، ۱۴۱۲: ۱۵۴).

از آنجا که طبق مطالب فوق پناهندگی یک امر رایج شده است و نسبت به ادوار گذشته روز به روز بیشتر می‌شود مسائل مربوط به این موضوع باید کاملاً تبیین شوند تا جنبه‌های مختلف و قوانین مربوط به آن روشن و نحوه برخورد با پناهندگان و حقوق و تکالیف آن‌ها مشخص شود و این موضوع نه تنها در سطح بین‌الملل بلکه باید از دید مذاهب هم به آن نگرست تا این موضوع کامل باز شود به همین دلیل در این پژوهش سعی شده است علاوه بر احکام و حقوق پناهنده در فقه اسلامی با نگاهی تطبیقی به احکام و حقوق وی در حقوق بین‌الملل نیز پرداخته شده است.

اهمیت و ضرورت تحقیق

امروزه به دلیل جنگ‌های خانمان سوز و بحران‌های اقتصادی و اجتماعی ناشی از ان، مهاجرت و پناهندگی گسترش بی‌سابقه‌ای یافته است و در یک دهه اخیر، تبدیل به یک بحران شده است. پناهندگان می‌بایست با حقوق و تکالیف خود در کشور میزبان، آشنا باشند، از سویی بررسی تطبیقی پناهندگی در فقه اسلامی که دارای سابقه طولانی می‌باشد می‌تواند در راستای غنای قواعد حقوقی بین‌الملل در خصوص موضوع ایفای نقش نماید، لذا، بررسی احکام پناهندگی در فقه و حقوق بین‌الملل ضروری است.

سابقه و پیشینه تحقیق

باتوجه به بررسی‌های صورت گرفته در زمینه پژوهش حاضر، آنچه در ذیل بدان پرداخته شده شرح و نقد آن دست از آثاری است که به عنوان پیشینه این اثر قابل بررسی هستند:

عبادی، ۱۳۸۵، در اثر خود با عنوان "حقوق پناهندگان، نگاهی به مسایل حقوقی پناهندگان در ایران"، به بررسی حقوق پناهندگان با توجه به قوانین موضوعه ایران پرداخته است، در اثر فوق تمام قوانین مربوطه و نه شیوه اجرا، تا زمان نگارش مورد بررسی قرار گرفته است.

کشمیری و بابا نسب، ۱۳۸۹، در پژوهشی با عنوان "مفهوم پناهندگی از دیدگاه اسلام" بیان نمودند: "بررسی مسائل حقوقی در یافتن راه‌های جدید و بهره‌گیری از دیدگاه و تجربیات متقابل نظام‌های مختلف حقوقی ارزش انکار ناپذیر دارد از جمله مسائلی که فقه کهن اسلامی و شیعی نسبت به آن سخن رانده و از کنار آن نگذشته است حقوق بیگانگان در کشور پذیرنده است و از آن جمله بیگانگانی که ممکن است مورد ظلم و ستم قرار گرفته از حقوق انسانی محروم بمانند پناهندگان هستند چرا که این خیل عظیم انسانی از حمایت سیاسی دولت متبوع خود بی‌بهره و در دولت پذیرنده نیز بیگانه‌اند در این پژوهش به بررسی مفهوم پناهندگی مفهوم پناهنده در حقوق بین‌الملل، مفهوم پناهندگی در اسلام، انواع پناهندگی در فقه عناصر اساسی آن و ادله‌ی مشروعیت پناهندگی در نظام اسلامی پرداخته شده است مقاله به روش مطالعه‌ی کتابخانه‌ای با استناد از منابع موجود به تجزیه و تحلیل موضوعات مطرح شده می‌پردازند."

موسی زاده و کهریزی، ۱۳۹۳، در پژوهشی با عنوان "بررسی و تحلیل حقوق پناهندگی در نظام داخلی و حقوق بین‌الملل"، و به این نتیجه رسیده‌اند که از آغاز پیدایش جامعه انسانی، تمدن‌های بزرگ و در رأس آنها ادیان الهی، به ویژه دین اسلام، برای حمایت از کسانی که امان می‌خواهند تدابیری اندیشیده‌اند. این تدابیر در عصر حاضر، مفهوم حقوقی (پناهندگی) همراه با سازوکارهای اجرایی پیدا کرده‌اند، به نحوی که هم در عرصه داخلی و هم در سطح بین‌المللی بخش مهمی از موازین حقوقی را به خود اختصاص داده‌اند. با وجود پیدایش و نضج حقوق بین‌الملل و قواعد، قانون‌ها، نهادها و سازمان‌های مرتبط با آن، همچنان تعارض منافع و اختلاف‌های عقیدتی و سیاسی و میل به سیادت و قدرت طلبی در روابط ملت‌ها و گروه‌های مختلف سیاسی، اجتماعی و مذهبی حاکم است که این امر به شکل‌گیری جنگ‌ها و بی‌خانمانی‌های داخلی و بین‌المللی و در نهایت شکل‌گیری گروه‌های بزرگ پناهندگان، آوارگان و بی‌خانمان‌ها منجر شده است. پس با پیدایش این گروه‌ها، تعریف پناهنده و تعیین صلاحیت

سازمان‌های ذیربطی که قصد حمایت از این افراد را دارند، ضرورت پیدا کرده است. در این زمینه کنوانسیون مربوط به وضعیت پناهندگان سازمان ملل متحد مصوب ۱۹۵۱، سنگ بنای حقوق پناهندگی است که تعریف می‌کند پناهنده چه کسی است و حقوق افراد پناهنده و مسئولیت کشورهای عضو را نسبت به پناهجویان مشخص می‌کند. براساس این کنوانسیون آیین اعطای پناهندگی، موارد پایان پناهندگی و مستثنیات آن مشخص شده است. براین اساس تمامی افراد حق پناهندگی ندارند؛ برای مثال جنایتکاران جنگی یا افراد ناقض حقوق بشر از این حق محروم‌اند.

مهرور، مرضیه، ۱۳۹۶، در اثر خود به نام "احکام پناهندگی در فقه مذاهب اسلامی و حقوق بین الملل"، به بررسی پناهندگی مسلمانان به کشورهای غیر اسلامی پرداخته است. نتایج تحقیق حاکی از آن است پناهندگی مسلمانان به کشورهای غیراسلامی تا آنجا که سبب مورد استثمار قرار نگرفتن مسلمانان نشود مباح است و همچنین پیشنهاداتی جهت کاستن از تقاضای پناهندگی مسلمانان به سایر کشورها ارائه گردیده است.

کیهانلو، فاطمه؛ عبدالمهی، محسن، ۱۳۹۰، در کتاب خود به نام "حقوق پناهندگی" در موضوع وضع حقوقی و قوانین پناهندگی و پناهندگان نوشته است. از این رو نخست، چهار عنصر از عناصر پناهندگی؛ یعنی ترس موجه؛ آزار؛ فقدان حمایت و ترس موجه از آزار بررسی شده است. نگارنده سپس با برشمردن دلایل پنج‌گانه ترس موجه از آزار؛ یعنی نژاد؛ ملیت؛ داشتن عقاید سیاسی و عضویت در گروه اجتماعی خاص، هر یک از آن‌ها را جداگانه شرح داده و در ادامه رویه قضایی این پدیده را بررسی کرده است. در این اثر از روش دیالکتیک تطبیقی قضایی بهره گرفته و رویه قضایی کشورهای پناهنده پذیر همچون انگلستان؛ استرالیا؛ نیوزلند؛ اتریش؛ هلند و فرانسه را مورد توجه قرار داده است.

این در حالی است که نگارنده با تکیه بر حقوق و تکالیف پناهندگان، به بررسی این موضوع در فقه اسلامی، حقوق بین‌الملل پرداخته و علاوه بر این، در این راستا به مبانی پناهندگی و وضعیت‌های حقوقی خاص آن در هریک از نظام فقهی و حقوق بین‌الملل پرداخته است.

اهداف تحقیق

هدف اصلی:

۱. تبیین حقوق و تکالیف پناهندگان در فقه اسلامی و حقوق بین‌الملل.

اهداف فرعی:

۱. تبیین مشابَهت‌های حقوق و تکالیف پناهندگان در فقه اسلامی و حقوق بین‌الملل.
۲. تبیین مفارقت‌های حقوق و تکالیف پناهندگان در فقه اسلامی و حقوق بین‌الملل.
۳. تبیین مبانی پناهندگی در فقه اسلامی و حقوق بین‌الملل.
۴. تبیین وضعیت حقوقی خاص پناهندگان در حقوق بین‌الملل.

فرضیه‌ها تحقیق

مواردی مانند رعایت عقد امان، احترام به مقدسات، عدم تهاجم به منکرات از وظایف پناهنده و تامین امنیت وی و مصون ماندن از هرگونه تعرض از حقوق وی در فقه اسلامی می باشد.

کنوانسیون ۱۹۵۸ ژنو تعریف جامعی از پناهندگی داده است مواردی مانند رعایت اصل حاکمیت کشور میزبان و رعایت قوانین و مقررات از وظایف پناهنده و مواردی مانند آزادی اشتغال، عدم تبعیض، آزادی در انجام مناسک دینی از حقوق پناهنده در حقوق بین‌الملل می باشد.

سوالات تحقیق

سوال اصلی:

۱. حقوق پناهندگان در فقه و حقوق ایران و اسناد بین‌الملل چه تشابه و چه تفاوتی باهم دارند؟

سوالات فرعی:

۱. قواعد حاکم بر پناهندگی در فقه اسلامی چیست؟
۲. قواعد حاکم بر پناهندگی در حقوق بین‌الملل چیست؟

فرضیه‌های تحقیق

فرضیه اصلی:

پناهندگی و پناهنده، از دیدگاه فقهی و اسناد بین‌المللی متفاوتند. گرچه هم فقه و هم منابع بین‌المللی، حقوق را برای پناهنده به رسمیت شناخته‌اند. تقارب در این زمینه بسیار مشکل است؛ چرا که فضای حاکم بر فقه، و فضای حاکم بر منابع بین‌المللی معاصر کاملاً متفاوت است. با این وجود با اجتهاد و مطابقه می‌توان نقاط مشترک را یافت و

به تفکیک موارد اختلاف پرداخت. از جمله مسایلی که فقه نسبت به آن سخن رانده و حقوق بین‌الملل نیز از کنار آن نگذشته است، حقوق بیگانگان در کشور پذیرنده است فرضیه‌های فرعی:

مفاد ماده ۱۲ اعلامیه حقوق بشر اسلامی این‌چنین است: هر انسانی بر طبق شریعت، حق انتخاب و انتقال مکن برای اقامت در داخل و یا خارج کشورش را دارد و در صورت تحت ظلم قرار گرفتن می‌تواند به کشور دیگر پناهنده شود و بر آن کشور پناه دهنده واجب است که با او مدارا کند، تا این که پناهگاهی برایش فراهم شود، با این شرط که علت پناهندگی به خاطر ارتکاب جرم طبق نظر شرع نباشد.

هر پناهنده علاوه بر آن که طالب امنیت جانی است باید بتواند احتیاجات اولیه خود و خانواده اش را مرتفع سازد و از این‌رو زیستن در کشوری که با ثبات سیاسی بیشتر و استفاده از مزایای رفاهی آن رویای هر پناهنده‌ای است. به این‌ترتیب نگرانی‌های جامعه بین‌المللی نسبت به وضعیت این افراد و دغدغه‌های حقوق بشری موجب شکل‌گیری نظام حقوق پناهندگی و وضع مقررات ویژه‌ای برای آن‌ها و پیدایش حقوق پناهندگان شده است.

روش انجام تحقیق

روش این تحقیق به صورت توصیفی تحلیلی از نوع تحلیل محتوا با رویکرد کتابخانه‌ای است. بدین‌منظور برای دستیابی به مطلب موردنیاز، از روش کتابخانه‌ای بهره گرفته شده که این امر نیاز به مراجعه به کتب، مقالات و مجلات موردنظر در کتابخانه‌های داخلی دارد، ضمن آنکه بهره‌گیری از نقطه نظرات ارشادی اساتید در انجام تحقیق راهگشا می‌باشد.

این پژوهش به لحاظ زمانی، از زمان تدوین حقوق بشر تا کنون را پوشش می‌دهد و به لحاظ مکانی، تمام غرب و شرق را پوشش می‌دهد و از نظر موضوعی، به مقوله حقوق پناهندگان در فقه و اسناد بین‌المللی توجه دارد. البته این نکته را باید یادآور شویم که چون در قلمرو موضوعی، مجال پرداختن به همه مسائل پناهندگی در این قلمرو زمانی نیست، ناگزیر به برخی مصداق‌ها و موارد بسنده کرده‌ایم.

فصل اول: مبانی نظری پناهندگی

۱-۱. مقدمه

در طول تاریخ زمانی که انسان‌ها نتوانستند بر خطرات موجود در محیط اولیه زندگی خود غلبه کنند، یکی از گزینه‌هایی که پیش‌رو داشتند فرار از خطرات بود. با به وجود آمدن مرزهای بین‌المللی، گریختن از دولت متبوع به علت ترس و ورود به دولت دیگر، صورت جدیدی به خود گرفت و اختیار پذیرفتن یا رد کردن ایشان منحصر به تصمیم دولت پذیرنده شد. پناهندگی و پناهجویی دو مفهوم بسیار نزدیک به یکدیگرند که عموماً در فرهنگ حقوقی به جای یکدیگر استفاده می‌شوند، با این حال این دو واژه از یکدیگر متمایزند. بدین مفهوم، هر پناهنده در ابتدا یک پناهجو محسوب می‌شود و این فرد پناهجو پس از طی مراحل احراز شرایط پناهندگی در صف پناهندگان گنجانده خواهد شد، با اینکه هر پناهجویی لزوماً در صف پناهندگان قرار نمی‌گیرد. از نظر کمیساریای عالی پناهندگان سازمان ملل، پناهجویانی که هنوز به وضعیت آن‌ها رسیدگی نشده است و در صف انتظار برای رسیدگی در جهت احراز وضعیت پناهندگی هستند، از حقوقی مختص خود برخوردار هستند.^۱ از آنجا که در سال‌های اخیر بروز فزاینده منازعات داخلی و منطقه ای موجب بی‌خانمانی بسیاری از افراد شده است و اغلب این افراد بهترین راه برای ادامه حیات خویش را پناهندگی در کشورهای دیگر می‌بینند، و با در نظر گرفتن اینکه افزایش سیل متقاضیان پناهندگی بسوی کشورهای دیگر در سال‌های اخیر و فرایند شناسایی و احراز وضعیت پناهندگی در کشور پناهنده پذیر، اعطای وضعیت پناهنده پذیر را با تاخیر و وقفه زمانی همراه نموده است، ضروری است وضعیت حقوقی ایشان شناسایی شود و به تبع آن حقوق ایشان تضمین گردد.^۲

۱-۲. تاریخچه

قبل از آنکه به مفهوم پناهنده و پناهجو پرداخته شود لازم است که تاریخچه‌ای مختصر از سه دوره مختلف مؤثر در جریان پناهجویی مورد بررسی قرار گیرد. ابتدا، پناهجویی و حمایت از آن در دوران قبل از جامعه ملل در مبحث اول بررسی می‌شود و پس از آن دوره زمانی پس از جنگ جهانی اول با عنوان پناهجویی در عصر جامعه

^۱ آدینه، کریم (۱۳۹۴)، «محدوده حرم از نگاه فریقین»، میقات حج، شماره ۹۴، زمستان، ص ۲۶-۴۸

^۲ ابراهیمی، محمد (۱۳۷۷)، اسلام و حقوق بین‌الملل عمومی، تهران، سمت

ملل مورد مذاقه قرار مي‌گیرد و در پایان نیز به دوران سازمان ملل متحد پرداخته خواهد شد.

۱-۲-۱. سیر پناهندگی و پناهجویی در دوران قبل از جامعه ملل

مفهوم «پناهجویی» که عموماً با يك مكان يا محل جغرافيايي ملازمه دارد در تاريخ بشری ریشه‌ای بس کهن و قدیمی دارد، برخي آن را تقریباً به قدمت زندگی اجتماعي انسان مي‌دانند. در یونان باستان، معابد، محل امنی حتي برای محکومین به مرگ به شمار مي‌آمد و این امتیاز از حقوق عمومی یونانیان سرچشمه مي‌گرفت، حق پناهجویی چنان ریشه‌های استواری در سنت اجتماعي داشت که علیه نقض‌کنندگان آن مجازات‌هایی بسیار شدید وضع شده بود. سنت پناهندگی در رم باستان از منازعه قلمروهای مختلف سرچشمه مي‌گرفت، بدین معنا که حاکم يك سرزمین از اتباع و خصوصاً فراریان سرزمین دشمن میخواست به سرزمین او پناه آورده و در آنجا آزادانه زندگی کنند. معروف است که "رومولوس" بنیان‌گذار امپراتوری رم در نزدیکی پایتخت خود محلی را به عنوان مکان امن تعیین کرده بود تا کسانی که مایل هستند به آنجا پناه برده و با او بیعت کنند، به این گونه افراد حق شهروندی اعطا می‌شد و پس از جنگ با دشمن از سرزمین‌های آزادشده نصیب می‌بردند. (صفایی جواد، ۱۳۷۴: ۷-۸) در عهد عتیق نیز به سنت پناهندگی و پناهجویی اشاره شده است در آیه ۳۳، از بخش ۹۱ سفر لاویان گفته شده است: «اگر يك شخص بیگانه در سرزمین شما زندگی می‌کند، به او آزار نرسانید و با او به مانند يك اسرائیلی رفتار کنید و مثل جان خود دوستش بدارید، زیرا خود شما زمانی در سرزمین مصر بیگانه بودید، و همانا من خداوند خدای شما هستم»^۱. پناهندگی در شبه جزیره عرب قبل از اسلام امری مرسوم بوده است و هرکس در حریم کعبه پناه می‌گرفت، از هرگونه تعقیب مصون بود و هرگونه شکستن این حرمت جرم به شمار می‌رفت، پس از ظهور اسلام نیز در آیات صریحه^۲ ما به این مهم برمی‌خوریم که به پیامبر و مسلمانان دستور داده شده است که باید قوانین پناهندگی را به رسمیت بشناسند.

در دین اسلام، هر مسلمانی حق دارد به هر فرد غیرمسلمان حتي در هنگام جنگ پناهندگی - امان - بدهد و این پناهندگی حتي از جانب امام نیز باید مراعات گردد، به

^۱ ابن ادریس، محمد بن احمد (۱۴۱۰ق)، السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ دوم